

การสร้างตนและการสั่งสมทุนทางวัฒนธรรมของคนไทยเชื้อสายจีน

The Construction of Wealth and Cultural Capital

Accumulation of Chinese-Thai Characters

แก้วตา จันทรานุกรุณ¹

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่องความสัมพันธ์จีน-ไทย ในนวนิยายเอกเรื่องสี่แผ่นดิน มีจุดมุ่งหมายเพื่อนำเสนอสถานะความรู้บางส่วน เกี่ยวกับการสร้างตนของคนไทยเชื้อสายจีนและพิจารณาตัวอย่างการสั่งสมทุน ทางสังคมวัฒนธรรมของคนไทยเชื้อสายจีนในวรรณคดีของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ผ่านนวนิยายเอกเรื่องสี่แผ่นดิน ซึ่งจากการวิเคราะห์ตัวบทนวนิยายเอกเรื่องสี่แผ่นดิน พบว่า คนไทยเชื้อสายจีนได้สร้างฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างมั่นคง และบริบทของการเปลี่ยนแปลงสังคมวัฒนธรรมไทยไปสู่ความทันสมัย กลุ่มคนไทย เชื้อสายจีนคือกลุ่มคนผู้มีบทบาทสำคัญในการนำคนไทยเข้าสู่ระบบตลาด รวมทั้งกลายเป็นผู้มีบทบาทในการครอบครองและจัดการทุนทางวัฒนธรรม ของไทยในเวลาต่อมา

คำสำคัญ: ทุนวัฒนธรรม ชาวไทยเชื้อสายจีน สี่แผ่นดิน

Abstract

This article is a partial study of the research on the relationship of China and Thailand demonstrated through Kukrit Pramoj's *Si Phaendin* (Four Reigns). The article aims to demonstrate the construction of wealth and also some examples of cultural capital accumulation of the Chinese-Thai

¹ อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

characters in the novel. The study shows that the Chinese-Thai characters are portrayed as the group of people who accumulated their wealth in order to upgrade and secure their place in the Thai society. They also played the major role in assisting social shifting from the old Thai culture to the modern Thai culture. The group of Chinese-Thai investors also brought the Thai society to marketing system; they, therefore, were the key persons who owned most of cultural assets and managed social and cultural capitals in Thailand.

บทนำ

การฟื้นฟูความสัมพันธ์จีน-ไทยในสมัยที่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีนั้น นับเป็นอีกหนึ่งเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ ความสัมพันธ์ไทย-จีน ที่ไม่เพียงแต่ยังประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการเมือง แต่หากมองย้อนกลับไปจาก พ.ศ.2519 จนถึงปัจจุบันจะพบว่า ช่วงเวลาดังกล่าวนี้นับว่ามีความสำคัญต่อการเปิดพื้นที่จีนศึกษาในไทย ซึ่งถือเป็นการขยายภาพอีกด้านหนึ่งของไทยศึกษานั้นเอง ดังที่ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ ได้กล่าวไว้ในคำนำเสนอเมื่อนำผลงานของ G. William Skinner เรื่อง สังคมจีนในไทย ว่า

เรื่องของความเป็น “เจ๊ก/จีน” ในสังคมไทยนั้น ดูเป็นเรื่องที่ “รู้ๆ” กันทั่วไป แต่ก็มีความรู้ด้วย “สามัญสำนึก” (ส่วนใหญ่ “อ่อนแอ”) เสียมากกว่า แม้ว่าในระยะหลังโดยเฉพาะอย่างยิ่ง นับตั้งแต่ทศวรรษที่ 2530 เป็นต้นมาที่เศรษฐกิจและการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของไทยและบางประเทศในอุษาคเนย์ “ร้อนฉ่า” ทำท่าจะเป็น “นิคส์” หรือ “เสือ” ขึ้นมา พร้อมๆ กับการสิ้นสุดของสงครามเย็นในเอเชียระดับมหาอำนาจ และสงครามร้อนในระดับประเทศเล็กประเทศน้อยในอุษาคเนย์ เรื่องราวของ “เจ๊ก/จีน” ในประเทศไทยก็จะได้รับการนำเสนอในรูปแบบต่างๆ เช่น ละครโทรทัศน์ (ลอดลายมังกร) นวนิยาย (อย่าง “จดหมายจากเมืองไทย” หรือ “อยู่กับกัง”) หรือสารคดี (อย่างเช่นของสมเด็จพระเทพฯ, จิตตรา ก่ออันนทเกียรติ (ตึ้งหนั่งเกี้ย), หรือ จำนงค์ หาญเจนลักษณ์

(ดูจนวากกลางมหาสมุทร) ตลอดจนงานวิชาการหรือกึ่งวิชาการ อย่างของ เขียน ธีระวิทย์, ภูวดล ทรงประเสริฐ, วุฒิชัย มูลศิลป์, เกษียร เตชะพีระ, พรณิบัวเล็ก ฯลฯ ก็ตาม แต่อาจกล่าวได้ว่า งานหลักที่เป็นวิชาการ อย่างหนักหน่วงที่อาศัยการ “วิจัย” ค้นคว้าอย่างเต็มที่ และที่สำคัญคือใช้ ภาษาจีน (ทั้งที่เป็นตัวเขียนตัวพิมพ์ หรือจากการสัมภาษณ์จากคำบอกเล่าจากภาษาถิ่นสำเนียงต่างๆ ของจีน) นั้น ก็ยังไม่สู้จะมากเท่าที่ควร²

บทความนี้จึงมีจุดมุ่งหมายเพื่อขยายประเด็นจีนศึกษาในไทยในมิติ ความสัมพันธ์ในพื้นที่ทุนทางสังคมและวัฒนธรรม โดยทบทวนสถานภาพความรู้ ว่าด้วยจีนศึกษาในไทยและการศึกษาเรื่องราวของคนไทยเชื้อสายจีนเพื่อนำเสนอประวัติศาสตร์การสร้างตัวตนของคนไทยเชื้อสายจีนจากกรอบการสังสมทุนทางเศรษฐกิจและสังคม อันเป็นฐานสำคัญของสิ่งที่เรียกว่า “ทุนทางวัฒนธรรม” ซึ่งในมิติการสังสมทุนทางวัฒนธรรมนั้น ผู้เขียนจะนำเสนอผ่านตัวอย่างจากการวิเคราะห์ตัวบทวนิยายเอกเรื่อง “สี่แผ่นดิน”

การสร้างตนของ “คนไทยเชื้อสายจีน” จากเอกสารและงานวิจัย

จากการทบทวนแนวการศึกษาสังคมคนจีนในประเทศแถบเอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้พบว่า จีนศึกษาในภูมิภาคนี้ได้รับความสนใจอย่างมากในช่วง หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เนื่องจากสถานการณ์ทางการเมืองในจีนแผ่นดินใหญ่ เป็นเงื่อนไขผลักดันให้คนจีนอพยพออกนอกประเทศเป็นจำนวนมาก การปรากฏ ตัวและการตั้งหลักแหล่งของชาวจีนในพื้นที่ในช่วงการสิ้นชีวิตของขุนยัดเซ็น ทำให้นักวิชาการเริ่มมอง คนจีน แตกต่างไปจากเดิม กล่าวคือ จากที่เคยมองว่าเป็น นักเดินทาง (sojourners) ผู้มีถิ่นฐานบ้านเรือนที่แผ่นดินจีน ไปสู่สถานภาพของคนจีน ในฐานะ ผู้ตั้งหลักแหล่งถาวร (permanent settlers) ในแผ่นดินอื่น² Skinner กล่าวว่า หลายนศวรรษก่อนวิวัฒนาการดังกล่าว ชาวจีนในพื้นที่เลียบบาทสำคัญอยู่แล้ว ในการพัฒนาเศรษฐกิจและความเจริญทางสังคมของประเทศสำคัญๆ ในเอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้ รวมทั้งมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

² ศุภิมา นฤมล วงศ์สุภาพ. *สาวไทยตระกูล “งานทวิ” แลวิถีและพลังมังกรใต้*. 2544. หน้า บทคัดย่อ.

ให้กับประเทศนั้นๆ ซึ่งไม่เป็นการกล่าวเกินจริงเลยที่จะกล่าวว่า เราจะไม่สามารถเข้าใจหรือวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ไทยปัจจุบันได้อย่างถูกต้อง หากแยกสภาพการเปลี่ยนแปลงของชาวจีนโพ้นทะเลออกไป³ โดยเฉพาะในฐานะปัจจัยสำคัญของการเปลี่ยนแปลงสังคมไทยไปสู่ความทันสมัย⁴

บริบทการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่ (position) ของคนไทยเชื้อสายจีนกับความทันสมัยนั้นเป็นผลสืบเนื่องจากกลางพุทธศตวรรษที่ 25 เมื่อพระมหากษัตริย์ทรงพัฒนาภาคเมืองของสยามให้เป็นแหล่งงานของ ชาวจีนโดยแท้⁵ วิธีชีวิตของชาวจีนอพยพที่เข้ามาเมืองไทยในรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น อาจกล่าวได้ว่าแบ่งออกเป็นสองทาง กลุ่มหนึ่งนั้นประสบความสำเร็จในทางเศรษฐกิจและสังคม กล่าวคือ มีฐานะทางเศรษฐกิจดี และสามารถแทรกซึมเข้าไปในระบบศักดินาได้ เช่น ได้รับราชการมีบรรดาศักดิ์หรือได้สร้างสายสัมพันธ์โดยการสมรสกับชนชั้นนำในระบบศักดินา คนจีนเหล่านี้จะมีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับระบบศักดินาไทย คนจีนอีกกลุ่มหนึ่งเป็นพวกที่ประสบความสำเร็จทางเศรษฐกิจกว่าประชาชนไทยทั่วไป เพราะอย่างน้อยก็เป็นผู้ที่เข้ามาอยู่ในเศรษฐกิจแบบเงินตราแล้ว ขณะที่ประชาชนไทยยังกำกั่งอยู่ระหว่างเศรษฐกิจเพื่อยังชีพและการตลาด คนจีนเหล่านี้กระจายอยู่ตามหัวเมือง เพื่อทำเหมือง ทำไร่อ้อย ไร่พริกไทย ทำน้ำตาล หรือเป็นช่างฝีมือต่อเรือ ฯลฯ⁶ ความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นทำให้ชาวจีนที่เป็นพ่อค้ามีฐานะมั่งคั่งจนเป็นเจ้าสัว เมื่อสังคมไทยเปลี่ยนแปลงเข้าสู่สังคมสมัยใหม่ กลุ่มคหบดีเจ้าสัวขุนนางจีนได้ปรับตัวมาเป็นชนชั้นกลางและนายทุน⁷ จนกลายเป็นองค์ประกอบที่ขาดไม่ได้ในกลุ่ม “ชนชั้นกลาง” ไม่ว่าจะเป็นมองในแง่วัฒนธรรม ภูมิหลัง เส้นสาย ประสพการณ์ สถานะและบทบาททางเศรษฐกิจและการเมือง⁸ ในทางการเมือง “ความเป็นจีน” หรือ

³ G. William Skinner. Chinese Society in Thailand: An Analytical History. 1957. p. 30.

⁴ นิธิ เอียวศรีวงศ์. ปากไก่และใบเรือ: ว่าด้วยการศึกษาประวัติศาสตร์-วรรณกรรมรัตนโกสินทร์. 2538. หน้า 143.

⁵ ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์. เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเก่า. 2546. หน้า 168.

⁶ นิธิ เอียวศรีวงศ์. เล่มเดิม. หน้า 144-147.

⁷ กระณีกรั ดันประเสริฐ. ป่อเต็กตึ๊ง: บนเส้นทางประวัติศาสตร์สังคมไทย. 2545. หน้า 18.

⁸ นิธิ เอียวศรีวงศ์. “ก่อนจะพันปกออกไป,” ใน แลลดลาลายมังกร. 2537. หน้า บทนำ.

ความเป็น “อื่น” ทำให้เกิดความสัมพันธ์ลักษณะพิเศษขึ้นระหว่างผู้ปกครองกับ “จีนสยาม” ในลักษณะที่ด้านหนึ่งก็เอื้อประโยชน์ต่อกันแต่อีกด้านก็กีดกันออกไปจากเวทีแห่งอำนาจ⁹

การศึกษาชาวจีนในสังคมไทยนั้นส่วนใหญ่เป็นการศึกษาชาวจีนในกรุงเทพฯ Skinner¹⁰ เห็นว่าการศึกษาประวัติศาสตร์สังคมไทยนั้นไม่อาจจะเลยที่จะศึกษาชาวจีนไปได้ เนื่องจากชาวจีนเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีบทบาทสำคัญต่อการเติบโตทางเศรษฐกิจและสังคมของไทย โดยแสดงให้เห็นถึงความพยายามในการปรับตัวของกลุ่มชาวจีนในพื้นที่ท่ามกลางสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างไทยจีนในบริบทการแบ่งขั้วการเมืองโลก ตลอดจนนโยบายของรัฐไทยที่มีผลต่อการก่อรูปสังคมและอัตลักษณ์จีนในไทยด้วยแนวคิดการผสมกลมกลืน (assimilation) ต่อมาภายหลังการศึกษาชาวจีนในสังคมท้องถิ่นไทยได้รับความสนใจศึกษามากขึ้น ด้วยเหตุผลที่ตระหนักถึงอำนาจในมิติต่างๆ ของสังคมท้องถิ่น

ในมิติอัตลักษณ์จีนในสังคมไทยนั้นพบว่า ชาวจีนที่อยู่ในใกล้ชิดศูนย์กลางอำนาจและชาวจีนที่อยู่ในท้องถิ่นมีเงื่อนไขที่แตกต่างกัน ทั้งนี้อยู่กับตำแหน่งแห่งที่ (position) ในโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม กลุ่มชาวจีนที่สัมพันธ์กับคนไทยเพียงด้านการค้าโดยไม่เห็นประโยชน์จากการแทรกซึมตนเองเข้าไปในระบบสังคมไทยมักจะถูกกลืนช้ากว่า ดังนั้นในช่วงสองสามชั่วอายุคนแรกจึงรักษาเอกลักษณ์เอาไว้ ดังนั้น การสละละทิ้งความเป็นจีนนั้น ชาวจีนอพยพมีทางเลือกเป็นสองทาง คือ หากจะถูกกลืนเข้าสู่ระบบศักดินาไทยก็เลือกที่จะถูกกลืนเข้าสู่ชนชั้นสูง มิฉะนั้นก็คงเลือกความเป็นจีนต่อไปเพื่อความรู้สึกร่วมกับชาวจีนในปิตุภูมิของตน¹¹ อย่างไรก็ตาม สถานการณ์ความเปลี่ยนแปลงในการสร้าง “ชาติไทย” และ “ความเป็นไทย” นั้นได้ขยายวงกว้างและมีผลกระทบต่อการเลือกแสดงอัตลักษณ์จีนทั้งในเมืองหลวงและหัวเมือง โดยเฉพาะเมื่อรัฐใช้อำนาจทางการเมืองทั้งในด้านกำลังทหารและกฎหมาย¹² สำหรับพ่อค้าจีนและชาวจีน

⁹ แหล่งเดิม. หน้าเดิม.

¹⁰ G. William Skinner. *Chinese Society in Thailand: An Analytical History*. 1957. p. 258.

¹¹ นิธิ เอียวศรีวงศ์. *เล่มเดิม*. บทนำ.

¹² สายชล สัตยานุรักษ์. *ความเปลี่ยนแปลงในการสร้างชาติไทย และความเป็นไทย โดยหลวงวิจิตรวาทการ*. 2545. หน้า 132-140.

ซึ่งสัมพันธ์กับรัฐมาโดยตลอดในฐานะที่ยังประโยชน์โดยตรงต่อการประกอบธุรกิจที่ทำรายได้ให้แก่รัฐบาล ช่วยคิดและดำเนินการด้านสุขภาพในหัวเมืองเพื่อให้หัวเมืองมีสาธารณูปโภคที่จำเป็น ซึ่งนอกจากจะแสดงถึงความมั่งคั่งของเมืองไทยแล้ว ยังเป็นประโยชน์โดยตรงต่อท่ามาหากินของราษฎรและทำให้รัฐบาลมีรายได้เพิ่มเติมด้วย¹³ นั้น ย่อมอยู่ในตำแหน่งที่ที่ยากจะเลี่ยงผลกระทบจากสถานการณ์ดังกล่าว ดังนั้นชาวจีนสยามจึงจำเป็นต้องซ่อนหรือแปลงอัตลักษณ์ของตนในรูปต่างๆ ตลอดมา แม้ในสถานการณ์ชาตินิยมโลกปัจจุบันที่องค์กรเหนือรัฐได้สร้างเงื่อนไขให้รัฐจำเป็นต้องมีลักษณะปลดปล่อยมากกว่าครอบงำและความเป็นอื่นเหล่านี้ได้พัฒนามาถึงจุดที่จะต้องสร้าง “ความเป็นจีน” ที่มีลักษณะ “สากล” มากขึ้น ซึ่งต้นทุนทางสังคมที่บรรพบุรุษจีนโพ้นทะเลได้สั่งสมไว้ให้ทายาทของพวกเขา ได้เอื้อต่อการกำหนดตำแหน่งที่ของพวกเขาในโครงสร้างอำนาจแบบใหม่นี้อย่างยิ่ง โดยเฉพาะกลุ่มชนชั้นกลางและนายทุน

สำหรับการศึกษาเรื่องชนชั้นนายทุนไทย (ส่วนใหญ่เป็นผู้มีเชื้อสายจีน) พบว่า การศึกษามี 7 แนวทางที่สำคัญคือ 1. การศึกษาโดยใช้ทฤษฎีความขัดแย้งทางชนชั้น 2. การศึกษาโดยใช้ทฤษฎีวิถีการผลิตแบบเอเชีย (asiatic mode of production) 3. การศึกษาเพื่อหาศักยภาพของทุนภายในสังคมไทย 4. การศึกษาชนชั้นนายทุนโดยใช้ทฤษฎีพึ่งพิง (dependency theories) 5. การศึกษาชนชั้นนายทุนโดยมุ่งศึกษาขบวนการสะสมทุน (capital accumulation) 6. การศึกษาแนวพรณาวเคราะห์ของนักประวัติศาสตร์ และ 7. การศึกษาแนวนิยมหรือแนวนักหนังสือพิมพ์แนวทางทั้ง 7 นี้แม้จะมีความต่างกันในระยะเลียด แต่มีลักษณะร่วมที่เหมือนกันอย่างสำคัญคือ ใช้กรอบความคิดของเศรษฐศาสตร์การเมือง (political economy) เพื่ออธิบายการเติบโตและพัฒนาการของชนชั้นนายทุน โดยศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างนายทุนกับกลุ่มการเมืองชนชั้นนำในสังคมไทย หรือนายทุนท้องถิ่นกับนายทุนต่างชาติ (บรรษัทข้ามชาติ) งานเหล่านี้สรุปเหมือนๆ กันว่าชนชั้นนายทุนสร้างความร่ำรวยหรือสร้างพัฒนาการจากความสัมพันธ์นี้¹⁴ แต่มิได้สนใจว่าความสัมพันธ์ดังกล่าวสามารถนำไปสู่การสร้างอำนาจทางวัฒนธรรมและ

¹³ สายชล ลัทยานุกัษ. สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ: การสร้างอัตลักษณ์ “เมืองไทย” และ “จีน” ของชาวสยาม. 2546. หน้า 291.

¹⁴ พรณี บัวเล็ก. ลักษณะของนายทุนไทยในช่วงระหว่าง พ.ศ.2457-2482: บทเรียนจากความรุ่งโรจน์สู่โศกนาฏกรรม. 2545. หน้า บทนำ.

ทุนเชิงสัญลักษณ์ อันเป็นปฏิบัติการของอำนาจโดยกลุ่มทุนในบริบทโลกาภิวัตน์ ส่วนงานศึกษาคนจีนสยามหรือจีนในสังคมไทยช่วงสร้างสำนึกชาติ เพื่อนำพาประเทศไปสู่ความทันสมัยนั้น งานยุคแรกมักกำหนดปัญหาจากมุมมองของการแผ่ระบงการเคลื่อนไหวของกลุ่มผลประโยชน์จีนที่อาจนำไปสู่ความไม่สงบ เช่น การศึกษาวิวัฒนาการการควบคุมโรงเรียนจีน¹⁵ หรือ นโยบายเกี่ยวกับการศึกษาของคนจีนในประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว¹⁶ ด้วยเหตุผลว่าคนจีนอาจใช้โรงเรียนจีนเป็นแหล่งปลูกฝังความนิยมการปกครองตามระบอบสาธารณรัฐของจีน ตามหลักการของซุนยัตเซ็นและใช้โรงเรียนเป็นแหล่งเผยแพร่ลัทธิคอมมิวนิสต์จีน ที่ได้รับอิทธิพลจากคอมมิวนิสต์รัสเซียให้กับนักเรียนจีนในประเทศไทย อันเป็นปัญหาที่น่าวิตกสำหรับรัฐบาลในสมัยนั้นเป็นอย่างมาก เพราะถ้าหากลูกจีนเหล่านี้ได้รับการปลูกฝังลัทธิการเมือง อันขัดต่อประเพณีปกครองของไทยที่เคยมีมาแต่ก่อนเช่นนี้ นานไปข้างหน้าลูกจีนเหล่านี้ อาจเป็นภัยต่อประเทศชาติได้ เพราะในอนาคตเมื่อลูกจีนเหล่านี้เติบโตขึ้นโอกาสที่จะเข้ามาครอบงำทางด้านการเมืองและการเศรษฐกิจของไทยย่อมเป็นไปได้ ดังนั้น เมื่อจีนใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือดำเนิน การทางการเมืองได้ รัฐบาลก็ต้องใช้การศึกษาเป็นมาตรการโต้ตอบกับคนจีนเหล่านี้¹⁷ รวมไปถึงการศึกษาว่าด้วยสภาพทางกฎหมายของชาวจีนในประเทศไทย¹⁸ ที่เห็นว่าโดยฐานะตามกฎหมายของคนจีนในไทยก็คือคนไทยที่ได้รับสิทธิต่างๆ ตามที่กฎหมายได้กำหนดไว้ในฐานะที่เป็นคนไทยคนหนึ่ง แต่ความจำเป็นในการศึกษาเรื่องคนจีนนั้นก็เพื่อประโยชน์ในด้านความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอันเป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาประเทศและป้องกันการแทรกแซงจากภายนอก¹⁹

ในช่วงหลังปี ค.ศ.1950 การศึกษาคนจีนในมุมมองของประเทศไทย โดยเฉพาะการใช้นโยบาย “ชาตินิยม” (nationalism) และแนวคิดเรื่อง “ชาติพันธุ์”

¹⁵ พิชัย รัตนพล. *วิวัฒนาการการควบคุมโรงเรียนจีน*. 2512. หน้า บทคัดย่อ.

¹⁶ ณรงค์ พ่วงพิศ. *นโยบายเกี่ยวกับการศึกษาของคนจีนในประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว*. 2518. หน้า บทนำ.

¹⁷ แหล่งเดิม. บทนำ.

¹⁸ ทวี อีระวงศ์เสรี. *สถานภาพทางกฎหมายของชาวจีนในประเทศไทย*. 2516. หน้า บทคัดย่อ.

¹⁹ แหล่งเดิม. หน้า 3.

(ethnicity) ก็เป็นเรื่องที่ได้รับความสนใจและถูกนำไปใช้ในการอธิบายปัญหาการผสมผสานหรือบูรณาการคนจีนในสังคมไทยด้วยเช่นกัน ประเด็นที่สนใจมากคือ “ความเป็นจีน” “คนจีน” หลักเกณฑ์กำหนดระดับ “ความเป็นจีน” (degree of Chineseness) ซึ่งรวมถึง ความเป็นพลเมืองไทย และสิ่งบ่งชี้อัตลักษณ์ของตนเองงานศึกษาที่ใช้แนวคิดนี้นอกจากงานของ สกินเนอร์ (Skinner 1957) แล้ว ยังมีงานอื่นๆ เช่น Double Identity: The Chinese in Modern Thailand (Coughlin 1960) Chinese-Thai Differential Assimilation I Bangkok: An Exploratory Study (Boonsanong Punyodyana 1971) รวมทั้ง The Chinese and the National Integration in Southeast Asia (Amyot 1972) เป็นต้น²⁰ งานเหล่านี้ทำให้เห็นว่าอัตลักษณ์จีนในสังคมไทยได้รับการศึกษาจากแนวคิดที่หลากหลายและซับซ้อนขึ้น

สำหรับการศึกษาชาวจีนในท้องถิ่นของไทยนั้นเริ่มได้รับความสนใจมากขึ้น เช่น ศุภิสมา นฤมล วงศ์สุภาพ (2544) ได้ทำความเข้าใจชีวิตคนจีนบนเกาะภูเก็ต ที่มีสายวัฒนธรรมเชื่อมต่อระหว่างจีนช่องแคบลายูกับจีนแผ่นดินใหญ่ ซึ่งกลืนกลายตนเองเป็นจีนพันธุ์ใหม่ (hybridity) ที่เรียกว่า จีนภูเก็ต อันเป็นจีนที่มีอัตลักษณ์เฉพาะตัวแบบจีนบาบ๋า เป็นการมองกลุ่มทุนจีนนอกเหนือไปจากภาพของ “นายทุน” ผู้ทุจริต อิงอำนาจรัฐเพื่อสร้างความร่ำรวย แต่เป็นทุนที่มีชีวิต มีสำนึก มีล้มเหลว มีการต่อสู้ดิ้นรน เรียนรู้ และปรับตัวกับบริบทที่เขาเป็นส่วนหนึ่งในสังคมนั้น เพื่ออธิบายพลังของคนจีนภูเก็ตผ่านตระกูลงานทวี²¹

อย่างไรก็ตาม แม้งานจีนศึกษาในไทยดังที่กล่าวมานี้จะสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างกรอบในการวิจัยกับพัฒนาการทางสังคมอันเป็นบริบทหล่อหลอมสำนึกทางชาติพันธุ์ ทั้งนี้เพื่ออธิบายความซับซ้อนภายใต้เงื่อนไขที่เปลี่ยนแปลงไป แต่ประเด็นว่าด้วยหน่วยในการวิเคราะห์ยังวนเวียนอยู่กับความสัมพันธ์ระหว่างคนจีนกับรัฐ ในลักษณะที่รัฐมีอำนาจเหนือการแสดงตัวตนของคนจีน ทั้งที่อีกด้านหนึ่งก็แสดงให้เห็นคุณภาพการทางเศรษฐกิจที่คนจีนมีต่อรัฐ

²⁰ ศุภิสมา นฤมล วงศ์สุภาพ. *สาวไยตระกูล “งานทวี” แลวิถีและพลังมังกรใต้*. 2544. หน้า บทคัดย่อ.

²¹ แหล่งเดิม. หน้าเดิม.

เพื่ออิงอำนาจรัฐในการสร้างตัวตนอย่างมั่นคงในสังคมไทย เช่น การศึกษา เรื่อง *Family and State: The Formation of a Sino-Thai Tin-Mining Dynasty 1797-1932* (Jennifer W. Cushman 1991) งานดังกล่าวนี้นอกจากจะชี้ให้เห็นความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ระหว่างรัฐกับทุนของกลุ่มตระกูลแล้ว ยังแสดงให้เห็นการสืบสานต้นทุนทางสังคมจากระบบเครือญาติและระบบอุปถัมภ์ของชาวจีนที่ตกทอดเป็นเครือข่ายทางสังคมส่งเสริมพลังทางเศรษฐกิจและการเมืองในเวลาต่อมา งานศึกษาพลังของกลุ่มตระกูลจีนในท้องถิ่นที่ควรกล่าวถึง คือ จีนทักษิณ: วิถีและพลัง²² ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของโครงการเมธีวิจัยอาวุโสในชุดโครงสร้างและพลวัตวัฒนธรรมภาคใต้กับการพัฒนา สาขาสังคมศาสตร์ประจำปี 2540 ที่ไม่เพียงกล่าวถึงความสำคัญของทุนจากกลุ่มตระกูลเท่านั้น แต่ยังแสดงถึงพลังเครือข่ายทางสังคมของจีนในท้องถิ่น

ในช่วงเวลาเดียวกัน การศึกษาคนจีนในท้องถิ่นของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ก็เริ่มได้รับความสนใจจากนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาทั้งระดับปริญญาโท และเอก โดยศึกษาบทบาททางเศรษฐกิจและการเมืองของชาวไทยเชื้อสายจีนในเทศบาลเมืองมหาสารคาม²³ เทศบาลเมืองร้อยเอ็ด²⁴ และเทศบาลนครอุดรธานี²⁵ งานดังกล่าวสะท้อนประวัติศาสตร์สังคมเมืองในยุคการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยของอีสานจากการสร้างความเป็นปึกแผ่นทางเศรษฐกิจของชาวจีนด้วยกรอบเศรษฐกิจศาสตร์การเมือง ส่วนเทศบาลนครขอนแก่นซึ่งเป็นพื้นที่ศูนย์กลางของการพัฒนาอีสานไปสู่ความทันสมัยนั้นกลับมีงานค้นคว้าเกี่ยวกับบทบาทของคนไทยเชื้อสายจีนค่อนข้างน้อยแต่ได้แสดงให้เห็นบทบาทของชาวไทยเชื้อสายจีนในพื้นที่ทางการเมืองระดับท้องถิ่นอย่างน่าสนใจ เช่น *Development Panning, Politics, and Paradox: A Study of Khon Kaen, A Regional City in Northeast*

²² สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ และคณะ. **จีนทักษิณ: วิถีและพลัง**. 2544. หน้า บทคัดย่อ.

²³ ไวยพจน์ ชื่นสุวรรณ, ร.ต.ท. **บทบาททางเศรษฐกิจ และการเมืองของชาวไทยเชื้อสายจีน เขตเทศบาลเมืองมหาสารคาม**. 2543. หน้า บทคัดย่อ.

²⁴ ธาณี พันแสง. **บทบาทด้านเศรษฐกิจและการเมืองของชาวจีนในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด พ.ศ.2398 ถึง พ.ศ.2540**. 2544. หน้า บทคัดย่อ.

²⁵ เพ็ญแข คชเดช. **บทบาททางเศรษฐกิจและการเมืองของคนไทยเชื้อสายจีนในเขตเทศบาลนครอุดรธานี พ.ศ.2480 ถึง พ.ศ.2540**. 2543. หน้า บทคัดย่อ.

Thailand (Somrudee Nicrowattanayingyong 1991) ซึ่งได้กล่าวถึงบทบาทของคนไทยเชื้อสายจีนต่อการพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในฐานะชนชั้นนำที่สร้างความเติบโตให้กับธุรกิจภาคเมือง รวมทั้งมีส่วนสนับสนุนนักการเมืองทั้งระดับท้องถิ่นและระดับชาติ จากสายสัมพันธ์ในระบบอุปถัมภ์และเครือข่ายทางสังคมของเจ้าพ่อท้องถิ่น²⁶ และงานศึกษาในลักษณะเดียวกันคือ การศึกษาบทบาทนักธุรกิจภูมิภาคร่วมกับการมีส่วนร่วมทางการเมือง (อัครวิทย์ ชันธแก้ว, 2540)²⁷ งานเหล่านี้ได้ให้ภาพพัฒนาการการสร้างตนของคนจีนในสังคมไทยในมิติการขยายพื้นที่ทางสังคมจากพื้นที่ทางเศรษฐกิจสู่พื้นที่การเมืองที่เป็นทางการมากขึ้นและยืนยันสถานภาพทางสังคมของคนจีนท้องถิ่นที่มีใช้ภาพพ่อค้าภูธรที่อิงอาศัยอำนาจจากข้าราชการอย่างในอดีตอีกต่อไป กระนั้นภาพการมีส่วนร่วมทางการเมืองที่กล่าวถึงก็ยังจำกัดอยู่กับการเมืองในระบบเลือกตั้งเท่านั้น ทั้งนี้ความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างชาวไทยเชื้อสายจีนกับคนในสังคมท้องถิ่นนั้นลึกซึ้งและสลับซับซ้อนแตกต่างกันออกไป ไม่ใช่ความสัมพันธ์แบบผิวเผินหรือเป็นทางการที่ปราศจากเยื่อใยความสัมพันธ์ของสำนึกร่วมที่คนในชุมชนมีต่อกัน และที่น่าสังเกตสำหรับกรณีศึกษาในอีสานนั้น ผู้ศึกษามักพิจารณาในประเด็นชนชั้นนำและกลุ่มการเมืองที่เป็นทางการมากกว่าประเด็นกลุ่มผลประโยชน์แบบไม่เป็นทางการ โดยเฉพาะประเด็นทางชาติพันธุ์

อย่างไรก็ตามมุมมองจากงานวิจัยดังกล่าว มักมุ่งแสดงการสร้างสมทุนทางเศรษฐกิจและสังคมของคนไทยเชื้อสายจีน แต่มีมิติที่ซ่อนอยู่ในมุมมองดังกล่าวนั้นก็คือ การสั่งสม “ทุนทางวัฒนธรรม” ของคนไทยเชื้อสายจีน ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าทุนทางวัฒนธรรมเป็นทุนรูปแบบหนึ่งที่หยั่งรากลึกอยู่ในสังคมไทยมายาวนานพร้อมกับการสร้างตนของคนไทยเชื้อสายจีนจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของ “ความเป็นไทย” โดยมุมมองในด้าน “ทุนทางวัฒนธรรม” นั้นได้ปรากฏอยู่ลึกซึ้งในผลงานวรรณกรรมจำนวนมาก โดยเฉพาะในผลงานการเขียนของ ศาสตราจารย์ (พิเศษ) พลตรี ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช

²⁶ Somrudee Nicrowattanayingyong. *Development Panning, Politics, and Paradox: A Study of Khon Kaen, A Regional City in Northeast Thailand* 1991. p. 152-197.

²⁷ อัครวิทย์ ชันธแก้ว. นักธุรกิจภูมิภาคร่วมกับการมีส่วนร่วมทางการเมือง: ศึกษากรณีจังหวัดขอนแก่น. 2540. หน้า บทคัดย่อ.

การสร้างทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของคนไทยเชื้อสายจีน ในนครสนะของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้กล่าวถึงการสร้างและขยายพื้นที่ทางสังคมของทายาทจีนโพ้นทะเลผ่านมิติบทบาทของคนจีนต่อสังคมไทยเนื่องในวาระฉลอง 200 ปีกรุงรัตนโกสินทร์ อันแสดงให้เห็นความสัมพันธ์อันแนบแน่นที่นำไปสู่การสร้างฐานทางสังคมอันมั่นคงนับหลายชั่วอายุคน เนื่องจากประวัติศาสตร์ของไทยจีนนั้นได้ดำเนินมาอย่างยาวนานนับตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย แต่สัมพันธ์ไมตรีในครั้งนั้นเป็นสัมพันธ์ไมตรีในด้านการค้า การอุตสาหกรรมและวัฒนธรรมเสียเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งจะเห็นว่าด้วยขามสังคโลกที่เป็นงานอุตสาหกรรมของไทย ในสมัยสุโขทัยนั้นคนไทยได้เรียนรู้ในการทำขามสังคโลกมาจากจีน นอกจากนั้นก็เป็นการค้าขายในลักษณะแลกเปลี่ยนกัน²⁸

คนจีนได้มีบทบาทในทางการเมืองและการทหารในสมัยกรุงศรีอยุธยา เฉพาะอย่างยิ่งในตอนปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาได้มีขุนนางเชื้อชาติจีนคนหนึ่งได้รับราชการในระดับเจ้าเมือง และต่อมาก็ได้กลายเป็นขุนศึกที่ยิ่งใหญ่จนกระทั่งสามารถกู้ชาติบ้านเมืองของไทยที่ถูกพม่ายึดครองเอาไว้ได้ และถ้าจะว่าไปแล้ว ความเป็นเอกราชของไทยที่ยืนยงคงทนมาจนตราบเท่าทุกวันนี้ ก็ด้วยน้ำมือขุนศึกขุนนางไทยเชื้อสายจีนและต่อมาก็ได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินของไทย **เจ้าเมืองขุนศึกผู้นั้น คือพระยาตาก และต่อมาได้เป็น พระเจ้าตาก พระเจ้าแผ่นดินของไทยเราชั่วระยะหนึ่ง**²⁹

ครั้นต่อมาในสมัยกรุงเทพฯ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกก็ได้อาศัยคนจีนที่อยู่ในประเทศไทยเป็นกำลังสำคัญในการสร้างกรุงเทพมหานคร นับตั้งแต่สถานที่ตั้งของพระบรมมหาราชวัง ซึ่งทรงสร้างขึ้นครั้งแรกเมื่อ ปีพ.ศ.2325 นั้น และปรากฏให้เห็นอยู่จนปัจจุบันนี้ สถานที่ดังกล่าว คือพระบรมมหาราชวัง ในขณะนี้ เดิมทีเป็นถิ่นที่อยู่อาศัยของคนจีนในประเทศไทย ซึ่งมีขุนนางไทยเชื้อสายจีนได้ครอบครองอาศัยอยู่ก่อนคือพระยาราชาศรีศรี (ซึ่งเป็นต้นตระกูลโชฎีกะศรีในปัจจุบัน) และคนจีนได้ตั้งบ้านเรือนอาศัยกันอยู่หนาแน่น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้ทรงขอให้พระยาราชาศรีศรีและคนจีน

²⁸ “คนจีนในนครสนะของ..คึกฤทธิ์” ใน คนจีน 200 ปีภายใต้พระบรมโพธิสมภาร. หน้า 31

²⁹ เรื่องเดิม. หน้าเดิม.

ย้ายที่อยู่ไปตั้งบ้านเรือนใหม่ นับตั้งแต่วัดสามปลื้มไปจนถึงวัดเกาะ ซึ่งเรียกกันว่า **สำเพ็ง** อยู่ในปัจจุบันนี้³⁰

ตลอดสมัยของการปกครองโดยเฉพาะมหากษัตริย์ของไทย ในระยะเวลา 200 ปีของกรุงรัตนโกสินทร์หรือกรุงเทพมหานครนี้ สัมพันธไมตรีระหว่างคนจีนกับคนไทยได้มีความสนิทสนมอย่างแน่นแฟ้น และสัมพันธไมตริดังกล่าวนั้นได้เกิดขึ้นในทางส่วนตัว ในสายเลือดของคนไทยและคนจีน ยิ่งกว่าสัมพันธไมตรีในทางราชการ คนจีนได้รับราชการมีบรรดาศักดิ์ใหญ่โตในประเทศไทยเป็นจำนวนมาก จนกระทั่งในปัจจุบันคนไทยในตระกูลใหญ่ๆ หากนับทวนต้นตระกูลขึ้นไปสักสามชั่วคนก็จะพบว่า คนไทยนั้นมีบรรพบุรุษเป็นคนจีน มีเชื้อชาติ และมีแซ่เป็น (นาม) สกุลมาจากประเทศจีน คนจีนไปมาหาสู่กันระหว่างประเทศไทยกับประเทศจีนเหมือนกับเป็นบ้านเมืองเดียวกัน³¹

ภาพความสัมพันธ์ระหว่างคนไทยกับคนจีนและคนไทยเชื้อสายจีน ไม่เพียงถูกนำเสนอในรูปร่างวิชาการเท่านั้น หากยังรวมไปถึงการนำเสนอในรูปแบบเชิงคติประเภทต่างๆ อีกด้วย โดยเฉพาะได้ถูกนำเสนอผ่านพลังฝีมือของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ในงานเขียนหลายต่อหลายชิ้น ไม่เว้นแม้แต่นวนิยายเอกเรื่อง *สี่แผ่นดิน* โดยเฉพาะการปรากฏในสรรพนามว่า “เก็ก” และ “จิ้น” ซึ่งหมายถึงคนจีนในไทยและคนไทยเชื้อสายจีน ทั้งนี้ตัวละครดังกล่าวได้ปรากฏอยู่อย่างสม่ำเสมอทั้งในฐานะบรรพบุรุษตัวละครสำคัญและในฐานะกลุ่มคนที่บทบาทต่อวิถีผู้คนทั่วไปในนวนิยาย

ช่วงเวลาของการเล่าเรื่องสี่แผ่นดิน ผ่านชีวิตตัวละครเอกฝ่ายหญิงชื่อแม่พลอยได้เริ่มต้นขึ้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและสิ้นสุดลงในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ซึ่งเป็นช่วงเวลาของการเปลี่ยนผ่านไปสู่ความทันสมัย โดยมีคนไทยเชื้อสายจีนเป็นตัวเชื่อมโยงโลกในวังหรือสังคมจารีตแห่งราชสำนักกับโลกภายนอกที่กำลังเคลื่อนตัวเข้าสู่ระบบทุน และบริบทดังกล่าวนี้ได้ทำให้คนจีนและคนไทยเชื้อสายจีนได้ขยับฐานะเป็นชนชั้นกลางของสังคมไทย โดยมีวิถีชีวิตที่ใกล้ชิดทั้งชาววังผู้กำหนดแบบแผนทางวัฒนธรรมชั้นสูง ชาววัดผู้เป็นศูนย์กลางความรู้และความสัมพันธ์

³⁰ เรื่องเดิม. หน้า 31-32.

³¹ เรื่องเดิม. หน้า 32.

ของชนชั้นปกครองและผู้ถูกปกครอง ชาวบ้านผู้เป็นหลักในการผลิตและการบริโภค ความทันสมัย หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ ชาวจีนมีความสัมพันธ์กับความเป็นไปของสังคมไทยในหลายระดับ ทั้งระดับรัฐ ระดับชุมชน และระดับชีวิตประจำวัน ของชาวบ้านร้านตลาดอันเกี่ยวร้อยอยู่กับวิถีการผลิตและวิถีการบริโภค ซึ่งครอบคลุมทั้งมิติการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม

บริบทการเปลี่ยนแปลงที่แวดล้อมวิถีชีวิตของชาววัง ชาววัด และชาวบ้าน ดังกล่าวข้างต้น ได้ถูกนำเสนอผ่านรายละเอียดชีวิตของตัวละครเอกหญิง ชื่อ แม่พลอย ที่ได้รับการอบรมบ่มเพาะแบบแผนความรู้ความคิดและการใช้ชีวิตประจำวันตามกรอบชีวิตของสตรีชาววัง ได้ออกเรือนกับข้าราชการไทย เชื้อสายจีนผู้พร้อมด้วยทุนทางสังคมและเศรษฐกิจ ได้ใช้ชีวิตใหม่นอกวังท่ามกลาง การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและวัฒนธรรมครั้งสำคัญของสังคมไทย โดยมีบุตร และธิดานำพาความเปลี่ยนแปลงแบบสมัยใหม่ในระดับต่างๆ มาสู่ชีวิต ได้เกี่ยวพัน ทั้งกับความเป็นตะวันตกและการปรับตัวของชาวไทยเชื้อสายจีนในบริบทความ เป็นสมัยใหม่ รายละเอียดอันเป็นบริบทนั้น ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ได้นำเสนอผ่านฉาก (setting) รวมไปถึงการนำเสนอมุมมองผ่านตัวละครอื่นๆ ซึ่งล้วนแสดงให้เห็นว่า ความสัมพันธ์ไทย-จีนนั้นมีความสลับซับซ้อน ลึกซึ้ง และละเอียดอ่อนทั้งใน ระดับโครงสร้างและระดับปฏิบัติการ ทั้งที่ปรากฏให้เห็นได้และทั้งที่กลายรูป อันเป็นส่วนผลมาจากความสัมพันธ์ที่สลับซับซ้อนนั่นเอง ดังนั้นการวิเคราะห์ ตัวบทนวนิยายเอกเรื่องสี่แผ่นดิน นอกจากจะทำให้เราได้ตระหนักในพลังฝีมือ ของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ในด้านการประพันธ์แล้ว ยังเป็นการขยายประเด็น การศึกษาไปสู่มิติความสัมพันธ์ไทย-จีน ในระดับปฏิบัติการ “ทุนทางวัฒนธรรม” ของคนไทยเชื้อสายจีนที่มีผลต่อความสัมพันธ์เชิงอำนาจจากฐานทุนทางเศรษฐกิจ และสังคมอีกด้วย

ปฏิบัติการ การสั่งสม “ทุนทางวัฒนธรรม” ของคนไทยเชื้อสายจีน ในนวนิยายเอกเรื่อง “สี่แผ่นดิน”

ก่อนที่จะกล่าวถึงปฏิบัติการการสั่งสมทุนทางวัฒนธรรมของคนไทยเชื้อสายจีนในนวนิยายเอก เรื่อง สี่แผ่นดิน ผู้เขียนขอกล่าวถึงความหมายของคำว่า ทุนและทุนทางวัฒนธรรมโดยสังเขป ซึ่งบุรดิเยอได้ขยายประเภทของ “ทุน” จาก

“ทุนทางเศรษฐกิจ” ออกไปเป็น “ทุนทางศาสนา/ทุนทางวัฒนธรรม” โดยเขาได้นิยาม “ทุน” เสียใหม่ว่า สิ่งใดจะมีสถานะกลายเป็นทุนนั้น ก็เมื่อสิ่งนั้นได้ทำหน้าที่ในฐานะ “ความสัมพันธ์เชิงอำนาจทางสังคม” (function as a social relation of power) และนี่เป็นที่มาของแนวคิดเรื่อง “ทุนทางวัฒนธรรม” ของบูร์ดิเยอร์ ซึ่งครอบคลุมหลายสิ่งหลายอย่างนับตั้งแต่ความสามารถในการใช้ภาษา ความลึกลับเรื่องวัฒนธรรม ความชื่นชอบเชิงสุนทรียะ ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ พื้นฐานทางการศึกษา ฯลฯ นอกจากนั้น บูร์ดิเยอร์ยังเสนอว่า ทั้งทุนทางเศรษฐกิจและทุนอื่นๆ เช่น ทุนวัฒนธรรม/ทุนศาสนา/ทุนสัญลักษณ์นั้นสามารถถ่ายโอนไปมาซึ่งกันและกันได้ ดังนั้นบูร์ดิเยอร์จึงเสนอว่าจำเป็นต้องวิเคราะห์การปฏิบัติการ (practice) ซึ่งจะทำให้มองเห็น “ผู้กระทำการ” (social actor)³² ที่สามารถเลื่อนไหลทุนลักษณะต่างๆ เข้าหากันได้

แม้ทุนทางวัฒนธรรมตามแนวคิดของบูร์ดิเยอร์เป็นสิ่งที่อยู่ในครอบครองหรือแสดงออกผ่านปัจเจกบุคคล/สถาบัน เช่น ข้าวของ ความรู้ความสามารถ มารยาท ชื่อเสียง ฯลฯ³³ แต่สิ่งเหล่านี้สามารถกลายเป็นทุนให้ทายาทได้ในฐานะมรดก เช่น การที่คุณแม่ผู้ได้ชื่อว่าเป็นทายาทของตระกูลโชฎีกเศรษฐี หรือการที่พลอยเป็นลูกสาวคนหนึ่งของพระยาพิพิธข้ายังได้รับการอบรมแบบแผนความรู้ กิริยามารยาทตามแบบชาววัง และยังเป็นผู้ที่ได้รับความไว้วางใจใกล้ชิดเจ้านายชั้นสูง เป็นต้น เหล่านี้ได้กลายเป็นทุนและแบบแผนทางสังคมของผู้ที่เป็นฐานชีวิตให้กับลูกๆ ในเวลาต่อมา

อย่างไรก็ตาม เมื่อนำแนวคิดดังกล่าวมาวิเคราะห์ตำแหน่งแห่งที่ (positions) ของตัวละครที่ถูกเรียกว่า “เจ๊ก” และ “จีน” ในนวนิยายเรื่องสี่แผ่นดินของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช พบว่าคำสองคำนี้ถูกใช้ด้วยนัยยะที่แตกต่างกัน โดยเฉพาะในยุคที่ยังไม่ยอมรับความเป็นอื่นได้อย่างเต็มที่ ด้วยเงื่อนไขของการกีดกัน (excluded) หรือ ผนวกเข้า (included) พื้นที่ของผลประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง จากตัวบทนวนิยายเอกเรื่องสี่แผ่นดินพบว่า สรรพนาม “เจ๊ก” มักใช้เรียกจีนจน ส่วนสรรพนาม “จีน” มักใช้กล่าวถึงจีนรวย นอกจากนั้นการปรากฏตัวของคำว่า “เจ๊ก” ในตัวบทสี่แผ่นดิน โดยในแผ่นดินที่ 1 (รัชกาลที่ 5) มักปรากฏด้วยนัยยะของการจำแนกกลุ่มคนกลุ่มหนึ่งที่มีความแตกต่างทางชาติพันธุ์ให้ออกไปจาก

³² กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน. สายธารแห่งนักคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมือง กับสื่อการศึกษา. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์, 2551 หน้า 545-546.

³³ เรื่องเดิม. หน้า 551-552.

พื้นที่ความสัมพันธ์ หรือใช้คำว่า “จีน” เมื่อต้องการหลอมความสัมพันธ์อันเนื่องด้วยผลประโยชน์ทางสังคมบางประการ ดังกรณีตัวอย่าง เมื่อ “พ่อเนือง” มีเหตุให้ต้องแต่งงานกับหญิงอื่นที่ไม่ใช่ “พลอย” ซ้อยซึ่งเป็นเพื่อนรักกับพลอยก็กล่าวถึงว่าที่พี่สะใภ้ว่า

“อ้าว! ก็พี่เนืองเขาบอกมาว่าจะแต่งงานกับลูกสาวแม่ค้าขายข้าวแกง พ่อเป็นเจ๊กใจละ” ซ้อยตอบ (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2539: 214)

ข้อความดังกล่าว มิได้เพียงเปรียบเทียบสถานะทางสังคมระหว่างหญิงชาววังกับหญิงชาวบ้านซึ่งเป็นลูกแม่ค้าขายข้าวแกงเท่านั้น แต่มุ่งยกระดับคุณค่าของ “พลอย” ให้โดดเด่นกว่าด้วยทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมที่พลอยมีอยู่ตั้งแต่รุ่นพ่อรุ่นแม่ที่มีกรอบชีวิตแบบชาววัง จนถึงโอกาสการอบรมบ่มเพาะความรู้ในด้านต่างๆ จากสังคมราชสำนัก ซ้ายยังย้ำเน้นความต่างทางชาติพันธุ์ของบุพการีด้วยน้ำเสียงกีดกันความเป็น “เจ๊ก” อีกด้วย

อย่างไรก็ตาม เส้นแบ่งดังกล่าวนั้นก็มิได้ดำรงอยู่อย่างตายตัว ครั้นเมื่อเส้นทางชีวิตของ “พลอย” ต้องมาบรรจบกับ “คุณเปรม” ซึ่งเป็นทายาทตระกูลโชฎีกเศรษฐี น้ำเสียงของผู้ใกล้ชิดพลอยเมื่อกลายเป็นบรรพบุรุษของคุณเปรมก็เปลี่ยนไป

“แม่พลอย! ดูซิ! นั่นไงคุณเปรมมหาดเล็ก เขารู้กันว่าเป็นเศรษฐีใหม่ไม่มีตัวจับ ฉันรู้จักพี่น้องเขาหลายคน คุณเปรมเขาเป็นลูกหลานเจ้าคุณโชฎีก พวกนี้เขาร่ำรวยทั้งนั้นแหละ แม่พลอยรู้จักไหม?” (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2539: 232)

สายสัมพันธ์ผู้ดีไทยกับทายาทตระกูลโชฎีกเศรษฐีผู้มีเชื้อสายจีนก่อตัวลึกซึ้งยิ่งขึ้น เมื่อคุณเปรมลงทุนมอบของกำนัลและเป็นฝ่ายยื่นมือตรึงจิตไปก่อนเพื่อให้ได้รับการตอบสนอง จนนำไปสู่การแต่งงานหรือการคบค้าสมาคมกับชนชั้นสูงไทยของคนไทยเชื้อสายจีนเพื่อให้สถานภาพทางสังคมที่สูงอยู่แล้วของตนสูงขึ้นไปอีก

“...เมื่อคุณเปรมก็เริ่มจะเข้ามาเกี่ยวข้องกับใกล้ๆ กับชีวิตความเป็นอยู่ของพลอยยิ่งขึ้นทุกวัน โดยผ่านมาทางคุณสาย ซึ่งคุณเปรมถือโอกาสที่ได้พบปะที่บางปะอินติดต่oreื่อยมา เมื่อกลับมาถึงกรุงเทพฯ แล้วโดยส่งข่าวของเข้ามาเป็นกำนัลคุณสาย ตามปกติก็ใช้ของมีราคาแพง

อะไรนัก บางทีก็เป็นผ้าห่มสก็อตจากยุโรป บางทีก็เป็นผลไม้หรือของแปลกๆ จากเมืองจีน เช่น ส้มจีน ลูกพลับ ลิ้นจี่ดอง และหัวดอกไม้ที่เรียกว่า จูยเซียน ซึ่งคุณสายจะต้องเอ็กเกริกเมื่อได้รับ...” (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2539: 261)

และ โดยเฉพาะเมื่อพลอยต้องแต่งงานและย้ายเข้าไปอยู่กับครอบครัวของคุณเปรม จึงกล่าวได้ว่าเป็นการบรรจบกันของทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางสังคม และทุนทางวัฒนธรรม

...รถแล่นต่อมาอีกนานพอสมควร ในที่สุดก็เลี้ยวเข้าประตูบ้านใหญ่หลังหนึ่ง มีตึกสองชั้นตั้งตระหง่านอยู่เบื้องหน้า รถยังคงวิ่งต่อไปตามถนนกรวดในบ้าน พลอยสังเกตดูก็รู้ว่าบ้านนี้มีใช้บ้านเล็ก ทั้งตัวตึกและบริเวณใหญ่โตกว้างขวางกว่าบ้านที่คลองบางหลวง รอบตึกมีกระถางลายครามใบใหญ่ๆ ใส่ไม้ดัดตั้งอยู่เป็นระยะและตามขอบถนนก็ตั้งอ่างลายครามใบใหญ่ๆ ปลูกบัวอยู่ในนั้น รูปร่างของตึก สิ่งประดับประดาเท่าที่แลเห็นตลอดจนบรรยากาศทั่วไป บอกให้รู้ได้ว่า เจ้าของบ้านมีเชื้อสายเป็นจีนและเป็นเศรษฐี พลอยมองกวาดตาไปดูรอบๆ ใจเด่นแรงขึ้นเมื่อได้ยินเจ้าคุณพ่อพูดขึ้นเบาๆ ว่า “ถึงแล้ว” ที่บนตึกและภายในบริเวณบ้านมีผู้คนเดินอยู่ขวักไขว่ทั้งหญิงและชาย บอกให้รู้ได้ว่าบ้านนี้กำลังมีงานสำคัญ... (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2539: 318-319)

...เนื้อที่กว่าสิบไร่ในบ้าน นอกจากตัวตึกยังมีเรือนบริวารปลูกหลายหลัง นอกจากเรือนคุณนุ้ยกับคุณเนียนซึ่งใหญ่ที่สุดแล้ว ยังมีเรือนเล็กๆ น้อยๆ ปลูกอยู่ในบริเวณหลังบ้านอีกมาก มีคนอาศัยอยู่หลายครัวเรือน ถ้าจะรวมคนทั้งบ้านก็เห็นจะได้จำนวนห้าสิบเศษ คนเหล่านี้คุณเปรมบอกว่า เป็นคนเก่าแก่อยู่มาครั้งเจ้าคุณพ่อ บางครัวก็อยู่มาครั้งเจ้าตัวผู้เป็นเตี่ยของเจ้าคุณพ่อ ผู้ซึ่งคุณเปรมเรียกว่าก๋ง มีรูปใหญ่ติดอยู่บนตึกเป็นจีน ควันหางเปียบบริบูรณ์ทีเดียว... (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2539: 332)

ภาพการสั่งสมทุนทางเศรษฐกิจและสังคมของ “ตระกูลโชฎีกเศรษฐี” ซึ่งเป็นเงินที่สร้างความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจจนรวยถึงขั้น “เศรษฐี” ได้ทำให้เห็นว่า

“ความเป็นจีน” ที่หลอมรวมไว้ในร่างกายและสายเลือดของคุณเปรมควรค่าแก่การยอมรับ และที่น่ายกย่องยิ่งขึ้นไปอีกเมื่อคุณเปรมและบรรพบุรุษล้วนเป็นข้าราชการผู้จงรักภักดีต่อสถาบันกษัตริย์ไทย ที่สำคัญเมื่อคุณเปรมได้แต่งงานกับพลอยซึ่งเป็นผู้ได้รับการอบรมจากราชสำนัก ย่อมทำให้ทายาทจีนจากตระกูลผู้มั่งคั่งที่จะเกิดมาได้ชื่อว่า “มีเชื้อสายผู้ดีไทย” ผนวกเข้าไปโดยปริยาย ตระกูลของคุณเปรมจึงได้ประโยชน์จากการรับสาวชาววังเข้าเป็นสะใภ้โดยไม่น้อยโดยเฉพาะเมื่อพลอยได้มาเป็นผู้วางแบบแผนชีวิตประจำวันอย่างผู้ดีไทย (บางอย่าง) ให้ตระกูลสามีและลูก เป็นต้น

อย่างไรก็ตามเมื่อกาลสมัยได้เปลี่ยนแปลงระบอบการเมืองการปกครองของจีนแผ่นดินใหญ่ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวก็ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์จีน-ไทยในหลายระดับ นับตั้งแต่ระดับชาติลงมาถึงระดับครอบครัว

ครอบครัวไทยเชื้อสายจีน: พื้นที่ผืนความแตกต่างให้กลายเป็น “ทุน”

ในยุคก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง ความผูกพันกับประเทศจีนยังมีมากอยู่ ความรู้สึกเป็นจีนจึงรุนแรงสามารถแสดงออกได้มาก การติดต่อสัมพันธ์ตลอดจนส่งเงินกลับไปแผ่นดินใหญ่ทำได้ง่าย บางคนยังคิดกลับไปอยู่เมืองจีน หลังจากตั้งตัวได้แล้ว บางครอบครัวก็ส่งลูกชายคนโตกลับไปเรียนหนังสือที่แผ่นดินใหญ่ หรือวางแผนที่จะขอหญิงสาวจากเมืองจีนมาเป็นลูกสะใภ้ ความสัมพันธ์กับประเทศเมืองแม่มีมากทำให้ความใกล้ชิดทางวัฒนธรรมเป็นไปอย่างเหนียวแน่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งโรงเรียนจีนที่เปิดสอนในหมู่ลูกหลานจีนเป็นการตอกย้ำความรู้สึกทางเชื้อชาติอย่างมาก นอกจากนี้ยังมีสมาคมจีน หอการค้าจีน ไปจนถึงสมาคมต่างๆ ที่สร้างความดึงดูดผูกพันซึ่งกันและกันในหมู่วิวชาวจีน แต่พอหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ประเทศจีนเปลี่ยนระบอบการปกครองไปสู่ระบอบคอมมิวนิสต์ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศจีนกับไทยถูกตัดขาด นโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์อย่างรุนแรงของไทยมีผลให้การติดต่อระหว่างชาวจีนในไทยกับจีนแผ่นดินใหญ่ขาดจากกันไป ความผูกพันในช่วงนี้จึงลดลงพร้อมๆ กับการโฆษณาของฝ่ายโลกเสรี ที่สร้างภาพความน่าหวาดและสะพึงกลัวของระบบคอมมิวนิสต์ ทำให้ครอบครัวจีนหลายครอบครัวเปลี่ยนใจไม่คิดจะกลับไปสู่เมืองแม่อีก

โครงสร้างของครอบครัวจีนแบบดั้งเดิมสามารถปิดกั้นการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกที่จะมามีอิทธิพลต่อครอบครัวได้เป็นอย่างดี เพราะค่านิยมแบบจีนค่อนข้างจะแข็งขันต่อการเปลี่ยนแปลงไม่ว่าจะเป็นเรื่อง สามเณรเป็นใหญ่ในบ้าน การสืบสายสกุลทางด้านผู้ชาย การแต่งงานหญิงต้องเข้าไปสู่ครอบครัวของฝ่ายชาย การแบ่งอาวโส และถืออาวโสในครอบครัว การควบคุมเศรษฐกิจของครอบครัวแบบกงสีที่ทุกคนมีส่วนร่วม แต่ไม่มีสิทธิในการจัดการทรัพย์สิน นอกจากพ่อ การใช้แรงงานภายในครอบครัว หรือการจ้างแรงงานในหมู่บ้านเดียวกัน สิ่งต่างๆ เหล่านี้เป็นตัวเชื่อมความสำนึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัวจีน อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงในครอบครัวก็มีขึ้น เมื่อลูกหลานจีนที่เติบโตขึ้นในสังคมไทยนั้นได้มีการติดต่อสัมพันธ์กับคนไทย และสิ่งแวดล้อมตลอดจนวิทยาการต่างๆ ก้าวหน้าไป

การศึกษาของลูกหลานในโรงเรียนไทยกับการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยเองที่เป็นผลมาจากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีไปสู่วัฒนธรรมที่เป็นสากลมากขึ้น ทำให้การผสมผสานของลูกหลานจีนในยุคหลังกลายเป็นไทยและเร็วขึ้น ทั้งๆ ที่ก่อนหน้านี้ชาวจีนนิยมส่งลูกหลานไปเข้าโรงเรียนจีนเพื่อเรียนภาษาจีนและภาษาไทยควบคู่กัน (ในโรงเรียนจีนมีครูไทยสอนภาษาไทยอยู่ด้วยในหลายโรงเรียน)

ภายหลังที่รัฐบาลเข้าควบคุมการศึกษาในโรงเรียนจีน ความนิยมในโรงเรียนจีนก็เสื่อมลงประกอบกับภาษาจีนนั้น ภาษาเขียนเป็นภาษาที่ต้องอาศัยความจำและต้องใช้บ่อยๆ ถ้าไม่ใช้ก็ลืมได้ง่ายคนจีนจึงส่งลูกเข้าโรงเรียนไทยมากขึ้น แม้ในแรกเริ่มจะไม่นิยมให้ลูกได้เรียนระดับสูงเท่าใดนัก เพราะคิดว่าการเรียนสูงมุ่งแต่ให้คนเข้ารับราชการ ลูกจีนจะต้องเป็นพ่อค้า ความรู้ทางบัญชีและประสบการณ์การค้าขายจะช่วยให้เป็นพ่อค้าที่ดีกว่าการศึกษาในโรงเรียน เป้าหมายจึงไม่ได้อยู่ที่การสำเร็จการศึกษาชั้นสูง เว้นเฉพาะครอบครัวฐานะดี บางครอบครัวหรือลูกครึ่งจีน-ไทยที่คลายความเคร่งครัดประเพณีลงไปแล้ว

ครอบครัวของคุณเปรมกับพลอยก็เป็นตัวอย่างของครอบครัวลูกครึ่งจีนไทยที่คลายความเคร่งครัดในประเพณีจีนไปอย่างมาก เริ่มตั้งแต่การที่คุณเปรมซึ่งเป็นลูกหลานจีนที่ได้เข้าไปรับราชการในฐานะมหาดเล็กกับใช้ใกล้ชิดกับเจ้านายชั้นสูงของไทย ด้านหนึ่งก็เป็นโอกาสอันดีที่ลูกจีนได้ใกล้ชิดกับพระราชอำนาจ แต่อีกด้านหนึ่งคุณเปรมไม่ได้ใช้เวลาสำหรับการสั่งสมประสบการณ์ทางการค้า

และสืบทุนทางวัฒนธรรมแบบจีน หากมองในแง่การสืบทอดทุนทางวัฒนธรรมแล้ว คุณเปรมใช้เวลาตลอดชีวิตสำหรับการสั่งสมทุนทางวัฒนธรรมแบบราชสำนักไทย โดยเฉพาะการเลือกแต่งงานกับแม่พลอย ผู้ซึ่งได้รับการอบรมบ่มเพาะคุณลักษณะของชาววังมาตั้งแต่รุ่นแม่จนถึงรุ่นพลอย แม่เมื่อพลอย “ออกเรือน” มาอยู่บ้าน คลองพยอมกับคุณเปรมตามธรรมเนียมแต่งงานเข้าบ้านฝ่ายชายแบบจีน แต่ชีวิตของพลอยก็ยังผูกพันกับ “เจ้า” โดยมี “ซ้อย” เป็นสื่อกลาง ระหว่างโลกในวังกับโลกภายนอก ที่สำคัญตัวคุณเปรมเองก็ค่อนข้างจะทันสมัย เพราะในช่วงที่คุณเปรมเจริญก้าวหน้าในราชการเป็นยุคที่ “เจ้านาย” มีบทบาทต่อการกำหนดแบบแผนทางวัฒนธรรมที่ค่อนข้างนำสมัยพอสมควร ครั้นเมื่อถึงรุ่นลูก คุณเปรมก็เป็นฝ่ายตัดสินใจที่จะส่ง “อัน” กับ “อืด” ลูกชายที่เกิดกับพลอยให้ไปเรียนต่อต่างประเทศ ซึ่งภายหลังประสบการณ์และความคิดของนักเรียนนอกของ “อัน” กับ “อืด” นี้เองที่เป็นส่วนสำคัญทำให้แบบแผนทางวัฒนธรรมทั้งจีนและไทยได้เปลี่ยนแปลงไปสู่ความเป็นสากลมากขึ้น โดยเฉพาะเมื่อ “อัน” ได้ “เหม่ม” มาเป็นภรรยาและเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มผู้ผลักดันให้เปลี่ยนแปลงระบอบการเมืองการปกครอง

อย่างไรก็ตาม แม้ความเปลี่ยนแปลงจะครอบคลุมในแทบทุกอณูของแบบแผนการดำเนินชีวิต แต่สิ่งที่ยั่งยืนจนความเป็นทายาทจีนของครอบครัวคุณเปรมกับพลอยก็คือ การจัดพิธีงต๋องอย่างใหญ่โตเมื่อคุณเปรมเสียชีวิต หรือแม้ลูกๆ ของพลอยจะมีได้ยึดแบบแผนความเป็นทายาทจีนอย่างเคร่งครัด แต่ก็ยังคงดำรงความสัมพันธ์ภายใต้ระบบกษัตริย์ รวมไปถึงการยกเหตุผลอ้างอิงความเป็นผู้มีสายเลือดจีนของอันเพื่อให้ประไพได้แต่งงานกับเสวีผู้ถูกตั้งแง่ว่าเป็น “ลูกเจ๊ก” ในยามที่ไม่ควรยกย่องความเป็น “เจ้า” ให้ครอบครัวต้องเดือดร้อนภายใต้ระบอบการเมืองใหม่

บริบทสังคมการเมืองในช่วงเวลาดังกล่าว ได้ทำให้ลูกจีนเองก็มีความรู้สึกว่าตัวเองอยู่บนทางสองแพร่ง ความที่เกิดมาอยู่ระหว่างสองวัฒนธรรม คือเกิดมาในสังคมไทยที่ครอบครัวยึดวัฒนธรรมจีนเป็นแบบแผนการดำเนินชีวิต เมื่อจะสัมพันธ์กับสังคมไทยในช่วงกีดกันความเป็นจีน ก็เกิดภาวะอึดอัดเหลือล้น เป็นลูกจีน ครั้นสังคมไทยเฝ้าหาความเท่าเทียม “พลอย” กลับลำบากใจเป็นที่สุด เมื่อลูกๆ ของตนเลือกที่จะไม่ยกย่อง “เจ้า” อันถึงกับกล่าวแทนประไพเมื่อตัดสินใจเลือกแต่งงานกับเสวี ด้วยเหตุผลดังนี้

“คุณเสวี...ลูกเต้าเหล่าใครแม่ก็ยังไม่รู้เลย?” พลอยรวบรวมกำลังใจทั้งหมดถามตาอันออกไป

“พ่อเขาเป็นพ่อค้าร่ำรวยอยู่แถวสี่พระยา แต่เดี๋ยวนี้ตายไปแล้ว ยังเหลือแต่แม่” ตาอันตอบ

“ก็นั่นแหละ” พลอยแข็งใจพูด “พ่อเขาซื้อเรียงเสียงไรอันต้องบอกให้แม่รู้บ้าง จะได้รู้สกุลรุนชาติเขาไว้ก่อน”

ตาอันกลืนน้ำลายแล้วตอบว่า “พ่อเขาชื่อนายฮง แซ่แต้ แม่เขาชื่อสิน แต่เดี๋ยวนี้คุณเสวีเขาใช้นามสกุลว่า เตชะสิน”

“ลูกเจ๊ก...” พลอยหลุดปากพูดออกไปแล้วก็รู้ตัวว่าพูดผิด ตาอันทำสีหน้ารำคาญแล้วก็พูดว่า

“ถึงพ่อเขาจะเป็นเจ๊กก็ไม่เห็นเสียหายอะไร เพราะคุณเสวีเขาก็เป็นไทย และได้ทำประโยชน์ให้บ้านเมืองมาแล้วมาก เวลานั้นรัฐบาลทหารมีตำแหน่งสูง มีหน้ามีตา ผมเห็นว่าคุณแม่ไม่ควรจะถือ เพราะถ้าจะพูดกันไป ตระกูลของเราทางฝ่ายคุณพ่อก็เป็นเจ๊ก ถึงตรุษจีน คุณแม่ยังให้ผมเซ็นไหว้ปู่ย่าตายายอยู่จนทุกวันนี้ แล้วเราจะไปว่าคนอื่นเขาเป็นลูกเจ๊กลูกจีนจะถูกหรือ อีกอย่างหนึ่ง ถ้าจะพูดถึงเรื่องเงินทองเขาก็มีมาก ไม่น้อยไปกว่าฝ่ายเรา ไม่ต้องห่วงในเรื่องที่เขาจะปกปิด ผมเห็นว่าประไพจะแต่งงานกับใครก็ได้เท่าที่คุณเสวีก็นายาก เพราะเขามีทั้งความรู้ ทั้งเงินและตำแหน่งฐานะ คุณแม่จะไม่ต้องขายน้าใครเขาเลย และประไพก็จะได้มีหลักฐานแน่นอน” (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2539: 736)

แม้พลอยจะพยายามยกเหตุผลด้านทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของท่านชายมาต่อรอง แต่ก็ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงความนิยมไปจากเสวีได้ เพราะในบริบทของการเปลี่ยนแปลงในช่วงเวลาดังกล่าว เสวีคือผู้มีความพร้อมมากกว่าในการนำพาชีวิตของประไพไปสู่ความทันสมัย ที่สำคัญในช่วงเวลาดังกล่าว ความเป็นเจ้า หาได้สำคัญไปกว่าความเป็นจีนผู้มีทุน

“แม่ก็เห็นว่าท่านชายดีทุกอย่าง” พลอยยังสับสนไปอีกทั้งที่รู้ตัวตนแพ้แล้ว “ดีทั้งอุปนิสัย คุณสมบัติ จะว่าถึงอายุอาณานิคมก็ไม่แก่จนเกินไป ถ้าจะเป็นผู้ใหญ่ก็เป็นผู้ใหญ่พอตัวฉลาดก็เท่านั้น นิสัยใจคอกิริยามารยาทก็เรียบร้อย ประไพคิดดีแล้วหรือ?”

ประไพนั้นก็หันหน้าไม่ปริปากพูด แต่ตาอันเป็นคนตอบแทนขึ้นว่า
“ลูกเองก็ชอบท่านน้อยมานาน อะไรๆ ของท่านก็ดีหมด แต่มีเสีย
อยู่อย่างเดียว”

“อะไรนั้น?” พลอยหันไปถามอย่างออกรับแทนทันที

“เสียอยู่อย่างเดียว ที่ท่านเป็นเจ้า” ตาอันตอบเรียบๆ “สมัยนี้
คุณแม่อีกี่ ว่าเจ้านายมีฐานะอย่างไร ถ้าได้เจ้ามาเป็นญาติเราก็อาจ
ลำบาก เพราะอาจถูกสงสัยบ้าง ถูกเข้าใจผิดบ้าง สำหรับคุณแม่เองอาจ
ไม่เป็นไรนัก แต่สำหรับตัวลูกและประไพนั้น จะทำตัวยากที่สุด”

“ไฟก็คิดอย่างนั้นเหมือนกัน” ประไพพูดสนับสนุนพี่ชาย

ในที่สุด ความหวังความต้องการของพลอยก็อันตรธานไปเพราะ
การเมืองหรือความรู้สึกเหตุผลทางการเมือง ซึ่งยังเข้ามาเกี่ยวข้องกับชีวิต
ส่วนตัวความปรารถนาส่วนตัวอยู่เรื่อยๆ พลอยรู้ว่า ถ้าปัญหาที่ประไพ
ต้องเลือกสามนี้เกิดขึ้นเมื่อสี่ห้าปีมาแล้วท่านชายน้อยอาจเป็นบุคคลที่
สมควรที่สุด แต่เดี๋ยวนี้ ท่านชายน้อยกลับต้องพ่ายแพ้คุณเสวี เพราะเหตุ
อันเดียว ที่ท่านชายเป็นเจ้า จึงไม่มีใครนิยม แต่คุณเสวีเป็นคนธรรมดา
และมีตำแหน่งฐานะสูง ทั้งในทางราชการและการเมือง ชาดิสกุลที่
พลอยเคยถือว่าเป็นของสูง กลับกลายเป็นอุปสรรค เป็นของที่พึงรังเกียจ
(คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2539: 737-738)

อาจกล่าวได้ว่า ปัจจัยสำคัญที่เป็นตัวเร่งการยอมรับให้ลูกหลานจีน
กลายเป็นไทยมากขึ้น คือ อุดมการณ์ทางเศรษฐกิจ การเมือง และระบบการศึกษา
อย่างเป็นทางการของไทย ลูกจีนที่เกิดในไทยจะได้รับสัญชาติไทยโดยกำเนิด
ส่วนมากจะได้รับสิทธิเหมือนคนไทย คือต้องเข้าโรงเรียนตามการศึกษาภาคบังคับ
และหากพิจารณาทุนทางวัฒนธรรมผ่านมิติการศึกษาก็จะเห็นว่า คนไทย
เชื้อสายจีนให้ความสำคัญกับการศึกษาทั้งในและนอกระบบ

การเข้าสู่การศึกษาภาคบังคับหรือระบบโรงเรียนเป็นการขยายความ
สัมพันธ์ออกจาก แวดวงครอบครัวเงินของตนเอง การได้คลุกคลีเล่นหัวกับกลุ่ม
เพื่อนในโรงเรียนเป็นการได้เรียนรู้วัฒนธรรมและแบบแผนการดำรงชีวิตแบบไทย
จากเพื่อนในโรงเรียน และจากเพื่อนบ้านด้วยการผสมผสานทางวัฒนธรรมเกิดขึ้น
เป็นประจำในโรงเรียน ระบบการศึกษาแบบไทยทำให้เริ่มหันเหลูกจีนสัญชาติไทย

ไปจากแบบแผนทางวัฒนธรรมจีนไม่มากนักน้อย ยิ่งพบว่าความสำเร็จทางการเรียนทำให้เกิดโอกาสที่ดีกว่า ประกอบกับผลการเรียนที่มักจะอยู่ในระดับแนวหน้าเป็นส่วนมาก ยิ่งเป็นแรงกระตุ้นให้ลูกหลานจีนไปสู่ระบบการศึกษาแบบเป็นทางการ ในเวลาเดียวกันค่านิยมในสังคมก็ยกย่องคนที่สำเร็จการศึกษาสูงเป็นสิ่งผลักดันให้ลูกหลานจีนหันเหไปจากการฝึกฝนอาชีพทางการค้าขาย เพราะมีตัวอย่างของผู้ที่มีการศึกษาสูงได้มีโอกาสในงานอาชีพและทางเลือกต่างๆ มากขึ้น การรับราชการก็เป็นสิ่งที่เชิดหน้าชูตาและไม่ได้รับการขัดขวางจากระบบราชการแต่ประการใด ลูกจีนที่ได้รับความสำเร็จในอาชีพรับราชการมีตำแหน่งทางการบริหารที่สำคัญในหน่วยราชการต่างๆ จึงทำให้เกิดความรู้สึกว่าการเข้าสู่ภาวะความเป็นไทยไม่ใช่สิ่งเสียหายหรือจะเป็นการขัดแย้งกับประเพณีดั้งเดิมอีกต่อไป

บทสรุป

เมื่อสังคมไทยเคลื่อนเข้าสู่บริบทความคิดเรื่องวัฒนธรรมคือทุน และกระแสรายล้อมรับการดำรงอยู่ของสังคมพหุวัฒนธรรม ช่วยทำให้ประเด็นทางวัฒนธรรมถูกนำมาทบทวนในฐานะทุนประการหนึ่งที่เชื่อมโยงทั้งกับทุนทางเศรษฐกิจและทุนทางสังคม ที่สำคัญแนวคิดเรื่องทุนของ บูร์ดิเยอที่เห็นว่าทุนในลักษณะต่างๆ สามารถเคลื่อนเข้าหากันได้นั้น ถือเป็นคุณูปการอย่างยิ่งต่อแนวทางในการบริหารจัดการทุนทางวัฒนธรรม เพราะสังคมไทยเป็นสังคมที่มีฐานทุนทางวัฒนธรรมที่หลากหลายและยังมีทุนทางวัฒนธรรมจำนวนมากที่ยังไม่ได้รับการบริหารจัดการในบริบททุนสมัยใหม่อย่างเหมาะสม และที่ควรพิจารณาคือ ปัจจุบันพื้นที่การเมืองของไทยซึ่งถือว่าเป็นพื้นที่บริหารจัดการทุนทุกชนิดได้ถูกรอบครอบโดยคนไทยเชื้อสายจีนเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งคนกลุ่มนี้มักเป็นผู้มีทุนทางเศรษฐกิจและสังคมที่เข้มแข็งมั่นคง รวมทั้งเป็นผู้มาจากกลุ่มตระกูลที่สั่งสมประสบการณ์ในการบริหารจัดการในภาคธุรกิจมาพร้อมกับการบริหารระบบราชการของรัฐ เมื่อสังคมไทยเข้าสู่การเมืองภาคประชาชน คนไทยเชื้อสายจีนผู้มีทุนจึงขยายพื้นที่เศรษฐกิจและสังคมเข้าสู่พื้นที่การเมืองอย่างรวดเร็ว และในหลายภูมิภาคของไทยนักการเมืองชาวไทยเชื้อสายจีนได้กลายเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการบริหารจัดการทุนทางวัฒนธรรมของชาติอีกด้วย

บรรณานุกรม

- กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน. (2551). **สายธารแห่งนักคิดทฤษฎีเศรษฐกิจศาสตร์การเมืองกับสื่อสารศึกษา**. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.
- กวรรณิการ์ ตันประเสริฐ. (2545). **ปอเต็กตึ๊ง: บนเส้นทางประวัติศาสตร์สังคมไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มติชน.
- คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (2539). **สี่แผ่นดิน**. ธนาคารกรุงเทพฯ พาณิชยการ จำกัด (มหาชน) พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ศาสตราจารย์พลตรี หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช ป.จ.,ม.ป.ช.,ม.ว.ม., ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันเสาร์ที่ 23 ธันวาคม พ.ศ.2538; กรุงเทพฯ: บริษัท ยูเนี่ยนโปรดักชั่น จำกัด.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (บรรณาธิการ). (2548). **ใน จี.วิลเลียม สกินเนอร์ สังคมจีนในประเทศไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโตโยต้า และมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ณรงค์ พ่วงพิศ. (2518). **นโยบายเกี่ยวกับการศึกษาของคนจีนในประเทศไทย ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพฯ: บรรณกิจ.
- ทวี ธีระวงศ์เสวี. (2516). **สถานภาพทางกฎหมายของชาวจีนในประเทศไทย**. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธานี พันแสง. (2544) **บทบาทด้านเศรษฐกิจและการเมืองของชาวจีนในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด พ.ศ.2398 ถึง พ.ศ.2540**. รายงานการศึกษา ค้นคว้าอิสระศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2538). **ปากไก่และใบเรือ: ว่าด้วยการศึกษาประวัติศาสตร์-วรรณกรรมต้นรัตนโกสินทร์**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: แพร่สำนักพิมพ์.
- _____. (2537). "ก่อนจะพ้นปกออกไป," ใน **ตลอดลายมังกร**. กรุงเทพฯ: คปไฟ.
- พรณี บัวเล็ก. (2545). **ลักษณะของนายทุนไทยในช่วงระหว่าง พ.ศ.2457-2482: บทเรียนจากความรุ่งโรจน์สู่โศกนาฏกรรม**. กรุงเทพฯ: พันธกิจ.

- พิชัย รัตนพล. (2512). **วิวัฒนาการการควบคุมโรงเรียนจีน**. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- เพ็ญแข คชเดช. (2543). **บทบาททางเศรษฐกิจและการเมืองของคนไทยเชื้อสายจีนในเขตเทศบาลนครอุดรธานี พ.ศ.2480 ถึง พ.ศ.2540**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์. (2543). **เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ . พิมพ์ครั้งที่ 3**. กรุงเทพฯ: ซิลค์เวอร์ม.
- วิทยากร อำนวยคุณ. (2526). **คนจีน 200 ปีภายใต้ร่มพระบรมโพธิสมภาร**. กรุงเทพฯ: บริษัทเส้นทางธุรกิจ.
- ไวยพจน์ ชันสุวรรณ. (2543). **บทบาททางเศรษฐกิจ และการเมืองของชาวไทยเชื้อสายจีนเขตเทศบาลเมืองมหาสารคาม**. รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ศุภิมา นฤมล วงศ์สุภาพ. (2544). **สาวโยตระกูล “งานทวิ” แลวิถีและพลังมังกรใต้**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- สายชล สัตยานุรักษ์. (2546). **สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ: การสร้างอัตลักษณ์ “เมืองไทย” และ “ชน” ของชาวสยาม**. กรุงเทพฯ: มติชน _____ . (2545). **ความเปลี่ยนแปลงในการสร้างชาติไทย และความเป็นไทย โดยหลวงวิจิตรวาทการ**. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ และคณะ. (2544). **จีนทักษิณ: วิถีและพลัง**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- อัศววิทย์ ชันธแก้ว. (2540). **นักธุรกิจภูมิภาคกับการมีส่วนร่วมทางการเมือง: ศึกษากรณีจังหวัดขอนแก่น**. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- Somrudee Nicrowattanayingyong. (1991). **Development Panning, Politics, and Paradox: A Study of Khon Kaen, A Regional City in Northeast Thailand**. Dissertation for the Degree of Doctor of Philosophy in Social Science in the Graduate School of Syracuse University.